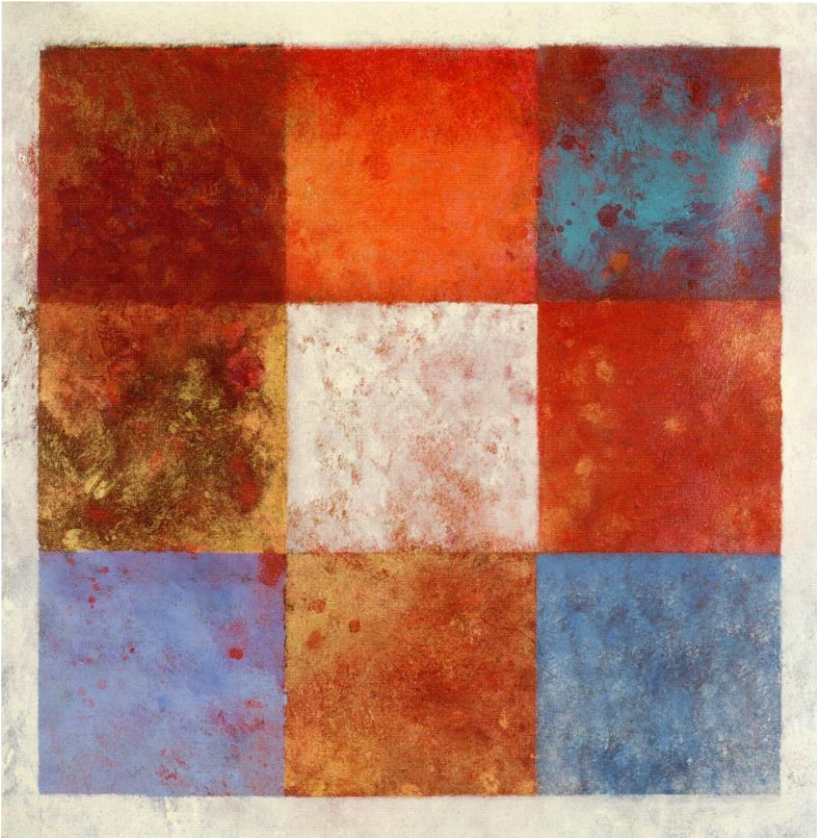

OECUMENISCHE BONHOEFFERVIERING

*Je weet, o mens
wat goed is!*

Tucht - Daad - Lijden - Dood
Jeltje Hoogenkamp

Donderdag 30 november 2023
Protestantse Kerk Brugge

Je weet, o mens wat goed is!

Oecumenische Bonhoefferviering

Het schilderij op de voorzijde van het boekje werd door Jeltje Hoogenkamp gemaakt bij het gedicht 'stadia op weg naar vrijheid' ter gedachtenis van de 75^e sterfdag van Dietrich Bonhoeffer op 9 april 2020. Tucht, daad, lijden en dood vormen de vier blokken van het kruis. Corrie Copmels – schrijfster en vertaler van Bonhoeffers gedichten en gebeden uit het Duits – schreef er deze woorden bij:

Je regels zijn me veel te zwaar.
Ik ben geen non.

Wel is het waar
dat van een dag van durven wagen
er meer voldoening rest
dan van een dag van niets doen in de zon.

Dat jij je overgeven kon
aan wat je wachtte,
blijft bij me als een wonder,
licht in de laatste nachten.

Corrie Kopmels
Uit: *Dit is het uur van de trouw* (2019)

In deze viering collecteren we voor Open Doors Vlaanderen.
We wensen u een gezegende viering!

Dienst van de voorbereiding

Welkom en mededelingen

Stil gebed, bemoediging en groet

Psalm 16 *-samenzang-*

Tekst: Martinus Nijhoff

Melodie: Genève 1551

1 Be - waar mij, want ik schuil bij U, o God,
Gij zijt mijn Heer, en mijn ge - luk is ze - ker.
Gij maakt be - sten - dig mijn voor - spoe - dig lot,
Gij zijt mijn heil, mijn erf - deel en mijn be - ker.
Gij deelt mij toe zo lie - felij - ke lan - dou - wen
dat mijn hart in mij op - springt bij 't aan - schou - wen.

diboek Online

2. In de gemeente die U trouw betuigt,
't geheiligd volk, vind ik mijn welbehagen,
maar 't boos geslacht, dat voor afgoden buigt,
vermeedert zelf zijn smarten en zijn plagen.
Ik volg hen niet waar zij hun offers plengen
en nimmer zal mijn mond hun naam uitbrengen.

3. Ik prijs de Heer; Hij heeft mijn hart verlicht,
dat in de nacht zelfs blijft van Hem gewagen.
Ik houd bestendig naar zijn aangezicht
mijn ogen vol vertrouwen opgeslagen.
Ik wankel niet, want aan mijn rechterzijde
staat God, mijn Heer, die mij hiertoe leidde.

Drempelgebed

Tot U God, roep ik nu de dag begint.
Ik wil bidden en mijn gedachten richten op U,
alleen kan ik het niet.

In mij is duisternis, bij U is licht.
Ik ben eenzaam, maar Gij verlaat mij niet.
Ik ben bang, maar bij U vind ik hulp.
Ik ben onrustig, maar bij U vind ik vrede.
Ik ben bitter, maar bij U vind ik geduld.
Ik zie niet waarheen uw wegen leiden,
maar Gij weet de weg voor mij.

Heer, Jezus Christus,
Gij waart arm,
ellendig verlaten en gevangen als ik,
Gij kent iedere nood der mensen,
Gij blijft bij mij als niemand meer helpt.
Gij vergeet mij niet, maar zoekt mij.
Gij wilt dat ik U ontdek en naar U toekom.
Ik hoor U roepen Heer,
Ik volg U, help mij.

Heilige en barmhartige God,
mijn schepper en mijn Heiland,
mijn rechter en mijn redder
Gij weet wie ik ben en wat ik doe.
Gij haat en straft het kwaad in deze en de andere wereld
zonder aanzien des persoons.
Wie oprecht bidt om vergeving
scheldt Gij de zonde kwijt.
Gij houdt van het goede en beloont het
hier op aarde met een gerust geweten
in de toekomstige wereld met de kroon der gerechtigheid.

Ontferm U Heer,
Geef mij mijn vrijheid terug
en laat mij tot die dag zo leven
dat ik verantwoord ben
voor U en voor de mensen.
Heer, wat deze dag ook brengt
Uw naam zij geprezen!

Dietrich Bonhoeffer, kerst 1943
Uit: *Verzet en overgave*

Stilte

Niets willen wagen

'In geloof' kan ik alles dragen – hoop ik – ook een veroordeling, ook de andere gevolgen die dreigen (Psalm 18:30), maar dat angstig op je hoede zijn maakt iedereen murw. Maken jullie je toch alsjeblijft geen zorgen als er met mij iets ernstigs gebeurt. Dat hebben anderen vóór mij doorstaan. Maar wikken en wegen zonder geloof, steeds blijven overleggen en niet handelen, niets willen wagen, dat is een werkelijk gevaar. Ik moet de zekerheid kunnen hebben dat ik in Gods hand en niet in mensenhanden ben. Dan wordt alles gemakkelijk, ook de hardste ontbering.

Dietrich Bonhoeffer, 22 december 1943
Uit: *Verzet en overgave*

Wait for the Lord

Ateliers et Presses de Taizé
Jacques Berthier

Voorzang:

Wait for the Lord, whose day is near.
Wait for the Lord: keep watch, take heart!

Allen (Nederlands):

The image shows a musical score for the hymn 'Wait for the Lord'. It consists of two staves: a treble clef staff for the vocal line and a bass clef staff for the piano accompaniment. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is 2/2. The lyrics are written below the vocal staff. The piano accompaniment features a steady bass line and chords that support the vocal melody.

Wait for the Lord, whose day is near. Wait for the Lord: keep watch, take heart!
Zie uit naar God, Hij is na - bij. Zie uit naar God: sta op, houd moed!

Dienst van het Woord

Gebed bij de opening van het Woord

Eerste lezing: Micha 6:1-8 (NBV21)

¹Hoor toch wat de HEER zegt!

Sta op, laat de bergen uw rechtsgeding horen,
laat de heuvels getuige zijn.

²Luister, bergen, naar de aanklacht van de HEER,
hoor toe, onwrikbare fundamenten van de aarde.
De HEER voert een geding tegen zijn volk,
Hij klaagt Israël aan:

³Mijn volk, wat heb Ik je misdaan?

Waarmee heb Ik je gekweld? Antwoord Mij!

⁴Ik heb je uit Egypte geleid,
je bevrijd uit de slavernij.

Ik zond Mozes, Aäron en Mirjam
om je voor te gaan.

⁵Herinner je, mijn volk,
wat Balak besloot, de koning van Moab,
wat Bileam, de zoon van Beor, hem antwoordde.
Herinner je wat er gebeurde tussen Sittim en Gilgal.
Dan zul je weer beseffen hoe rechtvaardig de HEER is.'

⁶'Wat kan ik de HEER aanbieden,
waarmee hulde brengen aan de verheven God?
Moet ik Hem tegemoet treden met brandoffers,
zou Hij eenjarige stieren aanvaarden?

⁷Kan ik Hem gunstig stemmen met duizenden rammen,
met olie, stromend in tienduizend beken?

Moet ik mijn eerstgeborene geven voor wat ik heb misdaan,
de vrucht van mijn schoot voor mijn zondig leven?'

⁸Er is jou, mens, gezegd wat goed is,
je weet wat de HEER van je wil:
niets anders dan recht te doen, trouw te betrachten
en nederig de weg te gaan van je God.

Leid mij Heer

Tekst: Hans van der Laan (vertaling)

Muziek: Samuel Sebastian Wesley (1766–1837)

Solo:

Leid mij Heer, leid m'in Uw gerechtigheid.

Richt uw weg voor mijn aangezicht.

Allen:

Leid mij Heer, leid m'in Uw gerechtigheid.

Richt uw weg voor mijn aangezicht.

Solo:

Want slechts door U Heer, slechts door U Heer,

hervind ik de weg naar de zekerheid.

Allen:

Want slechts door U Heer, slechts door U Heer,

hervind ik de weg naar de zekerheid.

Solo:

Leid mij Heer, leid m'in Uw gerechtigheid.

Richt uw weg voor mijn aangezicht.

Allen:

Leid mij Heer, leid m'in Uw gerechtigheid.

Richt uw weg voor mijn aangezicht.

Verantwoordelijk handelen

Gehoorzaamheid zonder vrijheid is slavernij, vrijheid zonder gehoorzaamheid is willekeur. De gehoorzaamheid bindt de vrijheid, de vrijheid adelt de gehoorzaamheid. De gehoorzaamheid bindt het schepsel aan de Schepper, de vrijheid stelt het schepsel als beeld en gelijkenis tegenover de Schepper. De gehoorzaamheid laat de mens zien dat hij zich moet laten zeggen wat goed is en wat God van hem vraagt (Mi 6:8), de vrijheid laat de mens het goede zelf voortbrengen. Gehoorzaamheid weet wat goed is, en doet het. De vrijheid waagt het te handelen en laat het oordeel over goed en kwaad aan God over. Gehoorzaamheid volgt blind, vrijheid heeft open ogen. Gehoorzaamheid handelt zonder vragen, vrijheid vraagt naar zin. Gehoorzaamheid heeft gebonden handen, vrijheid is creatief. In de gehoorzaamheid houdt de mens zich aan de Decaloog van God, in de vrijheid schept de mens nieuwe decalogen (Luther). In de verantwoordelijkheid worden beide gerealiseerd: gehoorzaamheid en vrijheid.

Dietrich Bonhoeffer (1942)

Fragment uit: *Aanzetten voor een ethiek* (1939–1944)

Lied 527 (ZJ) 'Bekleed u met de nieuwe mens' -samenzang-

Tekst: Tom Naastepad

Muziek: Willem Vogel

1. Be - kleedt u met de nieu - we mens
2. Legt daar - om al - le leu - gen af,

1. en houdt u naar de Heer ge - wend,
2. al wat be - derft is voor het graf,

1. maakt u ge - reed en blaakt van vuur:
2. maar doet van die is op - ge - staan

1. ver - wacht zijn uur!
2. de waar - heid aan.

4. En gaat niet toornig in de nacht,
maar laat de vrede als een wacht
uw slaap verlichten, in uw droom
gaan eng'len om.

6. Hebt gij niet van die dag gehoord
dat God zal richten met zijn Woord,
zo doet dan heden aan de tijd
gerechtigheid!

Evangelielezing: Johannes 8:30-36 (NBV21)

³⁰Toen Hij deze dingen zei, kwamen velen tot geloof in Hem. ³¹En tegen de Joden die in Hem geloofden zei Jezus: 'Wanneer u blijft vasthouden aan wat Ik zeg, bent u werkelijk mijn leerlingen. ³²U zult de waarheid kennen, en de waarheid zal u bevrijden.' ³³Ze zeiden: 'Wij zijn nakomelingen van Abraham en we zijn nooit iemands slaaf geweest – hoe kunt U dan zeggen dat wij bevrijd zullen worden?' ³⁴Jezus antwoordde: 'Werkelijk, Ik verzeker u, iedereen die zondigt is een slaaf van de zonde. ³⁵Een slaaf blijft niet voor eeuwig in huis, maar de Zoon blijft voor eeuwig. ³⁶Wanneer de Zoon u vrij zal maken, zult u werkelijk vrij zijn.

Blijf met Uw genade bij ons

Ateliers et Presses de Taizé

Jacques Berthier

Voorzang:

Bleib mit deiner Gnade bei uns, Herr Jesu Christ.

Ach bleib mit deiner Gnade bei uns, du treuer Gott.

Stay with us, o Lord Jesus Christ, night will soon fall.

Then stay with us, o Lord Jesus Christ, light in our darkness.

Allen (Nederlands):

Bleib mit dei - ner Gna - de bei uns, Herr Je - su Christ. Ach,
Blijf met uw ge - na - de bij ons, Heer, on - ze God. O,

bleib mit dei - ner Gna - de bei uns, Du treu - er Gott. _____
blijf met uw ge - na - de bij ons, God, in uw trouw. _____

Meditatie

Orgelfantasia

'Lead me Lord' – Jaap Nieuwenhuys

Te doen gerechtigheid -samenzang-

Tekst: Huub Oosterhuis

Muziek: 'Gelukkig is het land' (Valerius)

1. Te doen gerechtigheid hebt Gij ons aangezegd.
Dat woord heeft ons bevrijd, elk ander ons geknecht.
Geef dat ons niets weerhoudt die lange weg te gaan.
Dat elk zich nu verstout uw richting in te slaan.
2. Wier dagen Gij bezoekt, wier harten Gij doorgrondt,
voor wie Gij hebt gewrocht de aarde en de zon;
wier toekomst is in U, Gij maakt hun leven waar -
mocht Gij hen hier en nu bekeren tot elkaar.
3. Dat niemand hen kleineert die Gij wilt maken groot,
voor wie Gij hebt geslaakt de boeien van de dood.
Opdat wij zouden staan vrij voor uw aangezicht,
getekend met uw Naam - en leven in uw licht.

Dienst van de gaven en gebeden

Collecte

Dankgebed en voorbeden

Wie dit wenst kan zijn of haar eigen gebed uitspreken

Oecumenisch Onze Vader

**Allen: Onze Vader die in de hemel zijt,
                      Uw naam worde geheiligd.
                      Uw koninkrijk kome.
                      Uw wil geschiede, op aarde zoals in de hemel.
                      Geef ons heden ons dagelijks brood.
                      En vergeef ons onze schulden
                      zoals ook wij onze schuldenaars vergeven.
                      En leid ons niet in verzoeking,
                      maar verlos ons van de boze.
                      Want van U is het koninkrijk
                      en de kracht en de heerlijkheid
                      in eeuwigheid.
                      Amen.**

Stadia op weg naar vrijheid

Discipline

Ga je op zoek naar de vrijheid, leer dan eerst
je ziel en je zinnen te beheersen,
zodat je niet heen en weer wordt geworpen
door je zinnen of je begeerten.
Houd je geest en je lichaam kuis,
onderworpen aan jezelf
en dienstbaar aan het doel, dat hun door God gesteld is.
Niemand ontdekt het geheim van de vrijheid dan door discipline.

Doen

Niet wat je wenst maar resoluut het goede doen.
Niet dromen over mogelijkheden
maar onbevreesd de werkelijkheid aangrijpen.

Vrijheid ligt niet in verheven gedachten,
alleen in het doen.
Aarzel niet langer,
ga de storm in en handel,
gedragen door Gods woord en je geloof,
juichend zal de vrijheid je geest ontvangen.

Lijden

Wonderlijke verandering. Je sterke, bezige handen
zijn gebonden. Dit is het einde van je werk,
je ziet het machteloos en eenzaam.
Maar je leeft op en legt, stil en getroost,
je zaak in sterkere handen, tevreden.
Slechts één ogenblik kende je de vreugde van de vrijheid,
toen gaf je ze over aan God,
Hij zou ze heerlijk voltooien.

Dood

Kom, slotfeest op weg naar de eeuwige vrijheid.
Kom, dood, verbreek de boeien en slecht de muren
van ons vergankelijk lichaam en onze blinde ziel,
opdat wij eindelijk zien
wat hier aan onze ogen was onttrokken.
Lang zochten wij je, vrijheid, in tucht, in daad en in lijden.
Stervend vinden wij je in het aangezicht van God.

Dietrich Bonhoeffer, juli 1944

Uit: *Verzet en overgave*

Lied 511 (NLB)

Tekst: Dietrich Bonhoeffer

Vertaling: Jan Willem Schulte Nordholt

Melodie: Adriaan C. Schuurman

Solo:

1. Door goede machten trouw en stil omgeven,
behoed, getroost, zo wonderlijk en klaar,
zo wil ik graag met u, mijn liefsten, leven,
en met u ingaan in het nieuwe jaar.

2. Wil nog de oude pijn ons hart vernielen,
drukt nog de last van 't leed dat ons beklemmt,

o Heer, geef onze opgejaagde zielen
het heil waarvoor Gij zelf ons hebt bestemd.

3. En wilt Gij ons de bittere beker geven
met leed gevuld tot aan de hoogste rand,
dan nemen wij hem dankbaar zonder beven
aan uit uw goede, uw geliefde hand.

4. Maar wilt Gij ons nog eenmaal vreugde schenken
om deze wereld en haar zonneshijn,
leer ons wat is geleden dan herdenken,
geheel van U zal dan ons leven zijn.

5. Laat warm en stil de kaarsen branden heden,
die Gij hier in ons duister hebt gebracht,
breng als het kan ons samen, geef ons vrede.
Wij weten het, uw licht schijnt in de nacht.

Allen:

6. Valt om ons heen steeds meer het diepe zwijgen,
de eenzaamheid, die nergens uitkomst ziet,
laat ons dan allerwege horen stijgen
tot lof van U het wereldwijde lied.

Stilte

Zwijgen is zelf het kwade

*Zwijgen in het aangezicht van het kwaad
is zelf het kwade:*

God zal ons niet voor onschuldig houden.

Niet spreken is ook spreken.

Niets doen is ook doen.

Toegeschreven aan Bonhoeffer

Dankwoord en zegen

Lied 511 (NLB) -samenzang-

7 In goe-de mach-ten lief-de-rijk ge-bor-gen
ver-wach-ten wij ge-troost wat ko-men mag.
God is met ons des avonds en des mor-gens,
is ze-ker met ons el-ke nieu-we dag.

Liedboek Online

The image shows a musical score for a four-part vocal setting. It consists of four staves of music in G major (one sharp) and 7/8 time. The lyrics are written below each staff. The first staff begins with a treble clef, a key signature of one sharp (F#), and a 7/8 time signature. The melody is simple and homophonic. The lyrics are: '7 In goe-de mach-ten lief-de-rijk ge-bor-gen'. The second staff continues the melody: 'ver-wach-ten wij ge-troost wat ko-men mag.'. The third staff: 'God is met ons des avonds en des mor-gens,'. The fourth staff: 'is ze-ker met ons el-ke nieu-we dag.' The score ends with a double bar line. A watermark 'Liedboek Online' is visible in the bottom right corner of the musical notation area.

Orgelspel

*Er is gelegenheid om na te praten onder het genot van een kopje koffie, thee of fris.
Wij danken u voor uw vriendschap en betrokkenheid!*

